

“СТЕМАТОГРАФИЯ” ОТ ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

ст. н. с. д-р Мария Аргирова-Герасимова, E-mail: exch4@cl.bas.bg

Христофор Жефарович заема видно място сред южнославянските книжовници от първата половина на XVIII век. Роден е в Дойран в края на XVII век в семейството на свещеник. Обучава се в гръцка зографска школа и работи като иконописец в Белград и Нови сад. Изографисва църквата на издигнатия през 1722 г. манастир “Боджани” или “Бочани” във Воеводина, а също и стенописите на православната църква в с. Шиклош, които не са запазени. През 1741 г. започва работа в гравьорското ателие на Тома Месмер във Виена. Там отпечатва листови икони, изображения, гравирани върху мед, щампи на Св. Сава, Св. Теодор Стратилат, Св. Теодор Тирон, Св. Никола, Св. Наум и Дамян, Св. Наум Охридски и книги за целите на т. н. илирическа пропаганда. Сред тях важно място заема книгата “Стематография. Изображение оръжий илирических”, която бързо се разпространява сред южните славяни. През 1744-1746 г. посещава Света гора и пътува до Яфа и Йерусалим. В резултат на това през 1748 г. написва книгата “Описание светата божия града Ерусалима”. Това е пътеводител за светите места, предназначен за поклонници от славянския свят и има успех не само сред балканските народи, но и в Русия, за което свидетелстват многобройни преводи на гръцки и руски език, както и печатните и ръкописни преписи и преработки. В началото на 1753 г. Хр. Жефарович отпътува за Русия. Непосредствено преди това в град Токай (днес в Унгария) пише своето завещание, което поверява на руския посланик във Виена и в което подчертава своя български произход. Той умира един месец след пристигането си в Богоявленския манастир край Москва, на 18 септември 1753 г.

Св. Давид, цар българский, и Св. Теоктист

Св. Анна царица, наречена Анастасия, и Св. Елена царица

Св. Методий, архиепископ Моравский, и Св. Ефрем, архиепископ сербский

Христофор Жефарович осъществява книжовната си дейност в тежка историческа ситуация. В годините на османското владичество част от просветените българи — книжовници, зографи, търговци като например Партений Павлович, Йован Раич, Петър Берон, Иван Селямински, Христофор Жефарович и др. напускат пределите на поробеното отечество, работят и творят и в други балкански страни. Тогава чувството за национална принадлежност не е база за противопоставяне и идеите на илиризма са подходяща платформа за изразяване на национални и патриотични чувства.

Централно място в културно-просветната дейност на Хр. Жефарович заема “Стематографията”, издадена във Виена през 1741 г. Тя има още две издания през същата година с незначителни разлики. Архиепископ Арсений IV Йованович осигурява издаването и разпространението на книгата в границите на своя диоцез, в който влизат сръбски земи и западнобългарски епархии. Христофор Жефарович създава своя труд, подчинен на общия стремеж да се постигне заветната мечта — освобождение на славянските народи, намиращи се под османско владичество. Наред с българи, сърби, хървати тук влизат албанци и черногорци, а също и гърците като християнски народ. “Стематографията” е посветена и на славяните, живеещи под владичеството на Австро-Унгария. Авторът обосновава и защитава идеята за общославянско единство, благодарение на което славяните успяват да отстояват своя етнос и вяра. Заради нейния панславистичен замисъл и дух “Стематографията” попада в Индекса на забранените книги на Австро-Унгарската империя и е забранена под заплахата от смъртно наказание.

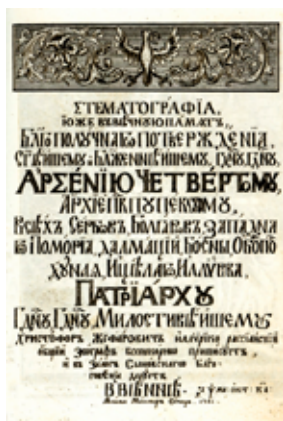
Основен източник за написване на “Стематографията” е едноименното съчинение на хърватина Павел Ритер-Витезович на латински език — “Стематография... илирикум”, а също и “История” на Мавро Орбини, от чийто руски превод се е ползвал и Паисий Хилендарски за написване на своята “История славяно-болгарская”.

Св. Климент, архиепископ Охридски, и Св. Теофилакт, български епископ

Изображение на св. Параскева, Св. Георги Софийски Нови и Св. Майка на ангелите

Посвещение на архиепископ Арсений IV

“Стематографията” съдържа 54 непагинирани листа с гравюри и текстове, поясняващи изображенията. В композиционно отношение се състои от четири части: 1. Поредица от литографски портрети на царе и духовни лица; 2. Хералдически знаци на славянските народи; 3. Словесен коментар на хералдиката; 4. Стихотворна похвала на Карловацкия епископ П. Ненадович за Хр. Жефарович. Езикът, на който е написана “Стематографията”, е руско-църковнославянски. Църковнославянският език през XVIII век е общ и за сърби, и за българи и се употребява широко от славянските книжовници на Балканите.

Христофор Жефарович поставя в началото на книгата осем групи от по двама южнославянски светци, застанали в цял ръст, в еднакви пози. Някои държат дълги свитъци със славянски поучителни текстове, кръстове, жезъли, палмови клончета. Сред тях има личности от български произход или свързани с духовния живот на българите — “Св. Давид, цар болгарский, и Св. Теоктист”, “Св. Параскева”, “Св. Георги”, две жени-светици — незаконната жена на цар Иван-Асен II и на неговата майка — “Св. Анна царица, наречена Анастасия, и Св. Елена царица”. От образа на Св. Георги произтичат определени патриотични внушения. Това е мъченикът Георги Нови Софийски, който загива, отстоявайки християнската си вяра и българската си национална принадлежност. Изображението е придружено с думи за неговия подвиг: “Светий Георгий иже пострада в Болгарии от еслима”. Следват четири групи на архиепископи, между които “Св. Методий, архиепископ Моравский”, който благославя, а в лявата си ръка държи затворена книга; “Св. Климент, архиепископ Охридски”, с дълъг жезъл в дясната ръка и с отворена книга в лявата.

Герб “Болгария”

Герб “Дакия”

Герб “Македония”

Герб “Мизия”

След архиепископите са поставени осем портрета на сръбски князе и крале — Стефан Дечански, Стефан Неман, княз Лазар и др., със съответните атрибути: корона, скиптр, кръст, палмови клончета. След гравюрите с образите на царе е дадена титулната страница на “Стематографията” с посвещението на архиепископ Арсений IV Йованович — “патриархът на цял Илирик”, и е посочена годината и мястото на издаване на книгата. На гърба на титула

Герб “Москва”

Герб “Полска”

Герб “Тракия Рим-
ская”

Герб “Турция”

Герб “Венеция”

той е изобразен в цял ръст, в тържествена поза, в блякави свещенодействени одежди, със скиптер и кръст в ръце. На следващата страница е гравирани гербът на патриарха, увенчан с корона и изпълнен с множество хералдически символи. Следват стихове на Христофор Жефарович, посветени на архиепископа, в края на които е записано второто заглавие на книгата — “Изображение оръжии илирических” и бележка, която сочи Павел Ритер-Витезович за автор на литературния оригинал, който е преведен на “славяносръбски”.

Вторият раздел на книгата съдържа изображенията на 56 гербове на държави, области и градове. Преди тях е поместен текст за илирическите гербове според Павел Ритер-Витезович и на цял лист е представен в триумфираща поза “Силни Стефан”. Това е крал Стефан Душан, възседнал препускащ кон. Над него — два летящи ангела; единият държи корона и венеца на славата, а другият — клонката на мира, като свири с дълга тръба. Под краката на коня са потъпкани различни видове оръжия. Около тази композиция в медальони са разположени 56-те герба на “Стематографията”, обозначени със съответните надписи. В края на книгата на този владетел е посветена още една гравюра-портрет в елипсоидна рамка. Той е представен като рицар с корона и шлем. От лявата страна Минерва с копие в ръка придържа елипсата, отдясно е коленичил Хронос с косата на смъртта, а пред него има пясъчен часовник — символ на течащото време. С тази гравюра завършва “Стематографията”.

В “Стематографията”, както вече посочихме, са изобразени 56 герба на държави, области, градове — Албания, Австрия, Босна, Бесарабия, България, Влахия, Венеция, Дакия, Далмация, Херцеговина, Молдавия, Москва, Панония, Полша, Русия, Сърбия, Тесалия, Трансилвания, Тракия, Турция, Унгария и др. Заслужават внимание царският герб на България и княжеските гербове на Мизия, Тракия, Македония и Дардания. Гербът на България представлява изправен, обърнат надясно, въоръжен и коронован златен лъв на червено поле върху испански щит с царска корона над него. В герба на Мизия в щита вместо лъв са поставени по вертикала две златни корони на син фон. Гербът на Тракия е златен лъв на син фон, обърнат наляво, с вдигнат ляв преден крак и слънце зад гърба, без корона. Гербът на Македония е

Изображение на Стефан Силни, заобиколено от 56 герба, представени в “Стематографията”

Стихотворна възхвала на Христофор Жефарович от Павел Ненадович

Изображение на Стефан Неманич с Минерва и Хронос

също както на България, но с обърнати цветове — лъвът е червен на златно поле без корона. В герба на Дардания за основен символ е използван червен лъв на сребърен фон, обърнат наляво с раздвоена опашка и копие в предните лапи. Липсата на царски корони при лъвовете от гербовете на Македония, Тракия и Дардания и изобразяването само на княжески корони за тези области сочат, че Жефарович иска да подчертае техния статут на отделни области, обединени и подвластни на едно царство — България.

Под всеки герб е написано четиристишие — стихотворна възхвала, но в нея се съдържа и текст за историческата съдба на държавата или областта, на която принадлежи гербът.

След гербовете следват Обяснителни текстове за тях и условно изображение на цветовете им. И накрая е поместена Стихотворна възхвала на Христофор Жефарович от Павел Ненадович. “Стематографията” завършва, както вече споменахме по-горе, с гравюрата на цар Стефан Сръбски с Минерва и Хронос.

“Стематографията” изиграва значителна роля в духовното съзряване на българите и другите южни славяни и оказва силно въздействие върху българската култура. В продължение на век и половина тя е използвана от зографи, иконописци, гравьори и илюстратори на книги като образец за изписване на светци, царе и хералдически символи и особено на българската хералдика. От нея се вдъхновява и Паисий, когато две десетилетия по-късно написва своята “История славяноболгарская”. Книгата е подвързвана към преписи на Паисиевата история (Еленски препис на Дойно граматик от 1784 г.). Гравьори от нея са прерисувани като илюстрации в различни книги и сборници от XIX век (първия Славейков препис на “История славяноболгарская” от 1842 г.; Шишковия препис от 1845 г.; Ахтаровия сборник от 1842 г.). Под въздействието на “Стематографията” израстват поколения борци за национална, духовна и политическа свобода на българския народ. Тази дейност на българските художници продължава и след Освобождението на България през 1878 г. Пример за това е рисуването на славянските гербове на иконостаса на Рилския манастир през 1883 г.

Създадена през XVIII век от един от най-видните представители на Българското ранно възрождане — Христофор Жефарович, “Стематографията” и днес запазва значението си на богат извор за исторически знания и проучвания.

Централната библиотека на БАН не притежава оригиналното издание на “Стематография”, а факсимилното издание от 1986 г., коментирано от Асен Василиев. То е представено в електронния каталог чрез аналитично описание.

Л и т е р а т у р а

1. Българска книга : Енциклопедия. — София, 2004. — 506 с.
2. Енциклопедия на българската възрожденска литература / Отг. ред. Иван Радев — В. Търново : Абагар, 1996. — 840 с.
3. Жефарович, Христофор. Стематография : Факсимилно издание, коментирано от Асен Василиев. — София : Наука и изкуство, 1986. —158 с.
4. Радев, Иван. Върху съдържанието на “Стематографията” от Христофор Жефарович. // *Paleobulgaria* / Старобългаристика, 1980, с. 58-61.